

"וְעַל פִּיךָ יִשָּׁק כָּל עַמִּי"

הקשר בין מזון ללוחמה
שורשים נוספים בהוראה כפולה זו

הקשר בין מזון ללוחמה

בפרשת מקץ [בראשית¹ ח"א, מ], מופיע הביטוי "וְעַל פִּיךָ יִשָּׁק כָּל עַמִּי". הפרשנים מפרשים ביטוי זה בכמה דרכים. פרשני הפשט, מפרשים את המילה "יִשָּׁק" כגזורה מן המילה "נשק". כך הם דברי הרשב"ם:

ישק - יזדרזו בכלי קרב של מלחמה לצאת על האויבים. לשון עיר מבצר והנשק, 'נושקי רומי קשת' [תהילים ע"ה, ט].

את הניתוח הלשוני להבנה זו מפרט **ראב"ע**:

ישק - דגשות השי"ן לחסרון נו"ן נשק והוא נגיד החיל. וי"א שהוא מגזרת נשיקה, בדרך רחוקה.

כך גם מסביר **הרד"ק**: "**ישק** - ענין 'נשק' [דה"ב ט' כ"ד], כתרגומו".
אף **הרלב"ג** הולך בדרך זו:

ישק - מענין 'נשק' וכלי זיין. רוצה לומר, שלא ישא אחד מהם כלי זיין ולא יצא למלחמה, אם לא במצות יוסף.

גם **הנצי"ב** ו**רש"ר** הירש מאמצים את דרך הפשט בביאורם לפסוק זה.

לעומתם, מתרגם **אונקלוס** ביטוי זה באופן הבא: "ועל מימרך יתזן כל עמי".
בעקבותיו מפרש גם **רש"י**:

ישק - יתזן, יתפרנס. כל צרכי עמי יהיו נעשים על ידך, כמו "וּבֶן מְשֶׁק בֵּיתִי" [ט"ו. ב], וכמו 'נְשָׁקוּ בְרֵי תְהִלִּים ב', יב], גרנישו"ן בלע"ז [אספקה].

כך גם מפרש רש"י בפרק ט"ו פסוק ב את הביטוי "וּבֶן מְשֶׁק בֵּיתִי":

וּבֶן מְשֶׁק בֵּיתִי - כתרגומו, שכל ביתי נזון על פיו, כמו "וְעַל פִּיךָ יִשְׁק" [מ"א. ח].

בדרך שלישית מסביר הרס"ג: "ישק - יתנהג".

גם שד"ל, בהסתמכו על קרבת העברית לערבית, מפרש:

ישק - יתנהג, כמו 'בֶּן מְשֶׁק בֵּיתִי' [ט"ו. ב]. ובערבית 'נסק' ענינו סידור הדברים על סדר הגון.

ר' יוסף בכור שור, שעל - פי רוב נוקט בעמדה פשטנית, פותח את דבריו על ביטוי זה באופן שנראה כמאמץ את גישתו של רש"י, אך לאמיתו של דבר מפרש את שתי האסמכתאות של רש"י בדרכם של הרשב"ם וראב"ע:

ישק - לשון "וּבֶן מְשֶׁק בֵּיתִי" [ט"ו. ב]; ו"כְּמִשְׁק גְּבִים שֶׁקָּבַע בּוֹ" [ישעיהו ל"ג. ד]; וכן "נְשָׁקוּ בְרֵי פֶן יֶאֱנָף" [תהילים ב', יב]; וכן 'נשק' שהוא 'כלי זיין', גרנישו"ן בלעז.

כלומר, משמעות המילה 'ישק' היא אספקת מזון, וגם המילה 'נשק' נגזרת מאותה משמעות.

פירושו הייחודי של ר' יוסף בכור שור, מעלה טענה כי השורש נ.ש.ק. בעברית משמש הן בהוראה של אמצעי לוחמה והן בהוראה של מזון ו/או צרכי הבית הבסיסיים.

שורשים נוספים בהוראה כפולה זו

באשר לשורש נ.ש.ק., טענתו של ר' יוסף בכור שור היא יחידאית בין הפרשנים, אך יש בפרקנו [פרק מ"א] שורש נוסף המשמש בודאות בשתי הוראות נבדלות אלה, שבאופן אינטואיטיבי עשויות להישמע כהפכיות. שורש זה הוא השורש ח.מ.ש.

1. הפניה סתמית במאמר זה היא לספר בראשית.

המופיע בהמשך הפרק [פסוק לד]: "יַעֲשֶׂה פְּרָעָה וַיִּפְקֹד פְּקָדִים עַל הָאָרֶץ וְחַמֵּשׁ אֶת אֶרֶץ מִצְרַיִם בְּשִׁבְעַת שָׁנֵי הַשָּׁבָע". הביטוי "וְחַמֵּשׁ" מתפרש בהקשר זה על ידי פרשני הפשט כפי שמתבאר בפסוק הבא: "וַיִּקְבְּצוּ אֶת כָּל אֲכָל הַשָּׂנִים הַטּוֹבוֹת הַבָּאֵת הָאֵלֶּה, וַיִּצְבְּרוּ בָר תַּחַת יַד פְּרָעָה אֲכָל בְּעָרִים וְשָׁמְרוּ". כלומר, קיבוץ וצבירת מזון [רשב"ם, ראב"ע, רד"ק ורלב"ג]. משמעות זו לשורש **ח.מ.ש.** אפשרית גם בהופעתו הנוספת בהמשך הספר בפרק מ"ז, [פסוק כז]: "וַיִּשָּׂם אֹתָהּ יוֹסֵף לְחֹק עַד הַיּוֹם הַזֶּה עַל אֲדַמַּת מִצְרַיִם לְפָרְעָה לְחַמֵּשׁ". אולם, בשמות פרק י"ג [פסוק יח], ברור שמשמעות השורש היא שונה: "וַיִּסָּב אֱלֹקִים אֶת הָעַם דָּרָךְ הַמִּדְבָּר יָם סוּף וְחַמֵּשִׁים עָלוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם". רש"י שם מבהיר בפשטות ובנחרצות את משמעות השורש: "וְחַמֵּשִׁים - אין חמושים אלא מזויינים". אם - כן, לפנינו שורש נוסף המשמש הן בהוראה של אמצעי לוחמה והן בהוראה של מזון ו/או צרכי הבית הבסיסיים.

שורש שלישי בפרקנו המשמש בשתי הוראות בעלות משמעות הפכית, הוא השורש **ש.ב.ר.**, המהווה ציר מרכזי בפרקים מ"א - מ"ד. לדוגמא [מ"א, נו - נז]:

וְהָרַעַב הָיָה עַל כָּל פְּנֵי הָאָרֶץ וַיִּפְתַּח יוֹסֵף אֶת כָּל אֲשֶׁר בָּהֶם וַיִּשְׁבֹּר לְמִצְרַיִם וַיַּחֲזֹק הָרַעַב בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם. וְכָל הָאָרֶץ בָּאוּ מִצְרַיִמָּה לְשִׁבֹר אֶל יוֹסֵף כִּי חָזַק הָרַעַב בְּכָל הָאָרֶץ.

לפי הרשב"ם [נ"א, נז], בפרקים אלה הוראתו של השורש **ש.ב.ר.** היא:

וַיִּשְׁבֹּר - לשון קניין מאכל ומשתה, כדכתיב: "לָכוּ שִׁבְרוּ וְאָכְלוּ וּלְכוּ שִׁבְרוּ בְּלוֹא כֶסֶף וּבְלוֹא מַחִיר יַיִן וְחֻלְבִּי" [ישעיה נ"ה, א].

אולם, לשורש זה עצמו גם הוראה הפכית. לדוגמא [י"ט, ט]:

וַיֹּאמְרוּ גַם הַלָּאָה וַיֹּאמְרוּ הָאֶחָד בָּא לְגוֹר וַיִּשְׁפֹּט שְׁפוֹט עֲתָה נָרַע לָךְ מֵהֶם וַיִּפְצְרוּ בְּאִישׁ בְּלוֹט מָאֵד וַיִּגְשׁוּ לְשִׁבֹר הַדָּלָת.

כאן הוראת שורש זה היא פגיעה, תקיפה וגרימת נזק לזולת.

הפכיות ההוראות של שורשים אלה, קיימת למעשה גם בשורש **ל.ח.מ.** השגור בפיו כיום יותר מכל בשתי ההוראות שעסקנו בהן. שורש זה מופיע גם הוא בפרקנו [פסוק : [ד]

וְתַחֲלִינָה שְׁבַע שְׁנֵי הָרָעַב לְבוֹא כְּאֲשֶׁר אָמַר יוֹסֵף וַיְהִי רָעַב בְּכָל הָאֲרָצוֹת, וּבְכָל אֶרֶץ מִצְרַיִם הָיָה לָחֶם.

בניגוד להוראה זו של השורש **ל.ח.מ.** המשמשת בפרקנו, משמשת הוראתו המיליטריסטית בהקשרים מקראיים אחרים. ראשון להם בבראשית פרק י"ד [פסוקים א - ב]:

וַיְהִי בַיּוֹם אֲמַרְפֶּל מֶלֶךְ שִׁנְעָר אֲרִיזָה מֶלֶךְ אֶלְסָר כְּדָרְלֶעֶמֶר מֶלֶךְ עֵילָם וְתִדְעָל מֶלֶךְ גּוֹיִם. עָשׂוּ מִלְחָמָה אֶת בְּרַע מֶלֶךְ סֹדֶם וְאֶת בְּרִשָׁע מֶלֶךְ עֶמְרָה שְׁנָאָב מֶלֶךְ אֲדָמָה וְשָׁמְאָבָר מֶלֶךְ צְבוּיִים וּמֶלֶךְ בָּלַע הֵיאָ צֶעֶר.

גם השורש **א.כ.ל.**, נושא שתי הוראות הפכיות אלה. שורש זה מופיע בפרקנו ש פעמים, כאשר הראשונה שבהם היא [פסוק לה]:

וַיִּקְבְּצוּ אֶת כָּל אֹכְלֵי הַשָּׂנִים הַטּוֹבֹת הַבָּאֹת הָאֵלֶּה וַיִּצְבְּרוּ בָּר תַּחַת יַד פְּרֵעָה אֹכְלֵי בָעָרִים וְשָׁמְרוּ.

בניגוד להוראה בה משמש שורש זה בפרקנו, הוראתו בבראשית פרק כ"ב [פסוק י'] היא של כלי הריגה:

וַיִּשְׁלַח אַבְרָהָם אֶת יְדוֹ וַיִּקַּח אֶת הַמַּאֲכָלֹת לְשַׁחַט אֶת בְּנוֹ.

השורש **ט.ב.ח.**, מופיע גם הוא בפרקנו, אך בהוראה של הרג. כך בפסוק י:

פְּרֵעָה קָצַף עַל עַבְדָּיו וַיִּתֵּן אֹתִי בְּמִשְׁמַר בֵּית שֵׁר הַטְּבָחִים אֹתִי וְאֶת שֵׁר הָאֲפִים.

כמובן שלשורש זה ישנה גם הוראה הפכית של הכנת מזון, והתורה עושה שימוש בהוראה זו בהמשך סיפורנו [מ"ג, טז]:

וַיֵּרָא יוֹסֵף אֶתְּם אֶת בְּנֵימִין וַיֹּאמֶר לְאַשֶׁר עַל בֵּיתוֹ הֲבֵא אֶת הָאֲנָשִׁים הַבְּיָתָה וְטֶבֶח טֶבֶח וְהֵכֵן כִּי אֲתִי יֵאָכְלוּ הָאֲנָשִׁים בְּצִהְרִים.

השורש ז.ו.נ., אמנם לא מופיע בפרקנו, אך בהמשך הסיפור [מ"ה, כג] מופיע שורש זה בהוראה של אוכל:

וּלְאָבִיו שָׁלַח כְּזֹאת עֲשֶׂה חֲמָרִים נְשָׂאִים מְטוֹב מִצְרָיִם וְעֵשֶׂר אֶתְנֶת נְשֹׂאת בָר וְלֶחֶם וּמִזֶּון לְאָבִיו לְדָרָךְ.

גם שורש זה מקבל במקרא הוראה של נשק, בדברים כ"ג [פסוק יד]:

וַיִּתֵּד תְּהִיָּה לְךָ עַל אֲזַנְךָ וְהָיָה בְּשִׁבְתְּךָ חוֹץ וְחִפְרֶתָה בָּהּ וְשִׁבְתָּ וְכִסִּיתָ אֶת צִאֲתְךָ.

כך מתרגם אונקלוס את הביטוי "אֲזַנְךָ": "וסכתא תהי לך על זינדך", ובעקבותיו גם רש"י: "אזנד - כמו כלי זינדך".

הסברים אפשריים לתופעה

את הפכיות ההוראות של ששת השורשים הללו בעברית, ניתן כמובן להסביר על רקע אנתרופולוגי - סוציולוגי: לפחות בעבר, **לחם** היה העילה המרכזית ל**מלחמה**. הקושי בהסבר זה הוא שמיום שאנו מכירים את ההיסטוריה האנושית, אנו מכירים גם מלחמות על כבוד, יוקרה ושאר צרכים פחות בסיסיים מלחם. ניתן עדיין לתת משמעות לתופעה זו ברמה הסוציולוגית: יתכן שהעברית מביעה את העילה הראויה היחידה למלחמה². באותה מידה, יתכן גם שהעברית מביעה את הפעולה שראוי

2. קיימות כמובן גם מלחמות מצוה, אך כאן אנו מדברים על האסוציאציה האנושית העולה משורשים אלו.

שתינקט בהיפגע מטה לחמה של חברה³.

גם אם הסברים אלה נכונים, הם אינם מסבירים את שכיחותם הגבוהה של שורשים אלה בפרשתנו. נראה לי שניתן להסביר את שכיחות שורשים אלה בסיפור יוסף ואחיו במישור הפסיכולוגי.

האחים הסמוכים על שולחנו של יוסף, אכן שוברים ממנו אוכל, אך עם זאת הם מצויים בעיצומו של נסיון שבירה מניפולטיבי מצדו של יוסף. נסיון זה מגיע לשיאו בראשית פרשת ויגש, עם דבריו הכואבים של יהודה. בניו של יעקב, הנהנים מן החומש במצרים, יאלצו לצאת ממנה חמושים בעוד מספר דורות.

ככלל, מלמדת אותנו התורה שאדם שמתמש במשקו של זולתו כמטה לחמו, חייב להביא בחשבון כי בה בעת ייתכן שהוא מצוי, גם אם לא במודע, במלחמה בה משמש הלחם כנשק המופנה נגדו.

הסבר זה עשוי להיות אחד מלקחיה היותר רלוונטיים של פרשה זו.

כדברי החכם באדם [משלי כ"ה, כא] :

אם רָעַב שֶׁנֶאֱדָה הָאֲכָלְהוּ לָחֶם וְאִם צָמָא הִשְׁקָהוּ מַיִם. כִּי גִחְלִים אֶתְּהָ חֶתֶה עַל רֵאשׁוֹ...⁴

3. עיין סנהדרין ט"ז ע"א :

נכנסו חכמי ישראל אצלו [=אצל דוד]. אמרו לו : אדונינו המלך, עמך ישראל צריכין לפרנסה... אמר להם : לכו פשוטו ידיכם בגדוד.

4. סוף הפסוק הוא : "...והי' ישלם לך".

ספרי שאול ודוד

הקדמה

חלוקת הפרקים

חלק א': הלשנת הזיפים לשאול ויציאת שאול לחפש את דוד

חלק ב': דוד תופס את שאול לא מוגן

חלק ג': דוד שיח בין דוד לאנשיו לגבי הריגת שאול

חלק ד': שיחתם של שאול ודוד

ניתוח ההקבלות על פי ההסבר המקובל

אירוע אחד

הכפילות בהגעתו של דוד אל שאול

סיכום

הקדמה

ויקראת שמואל ויקבצו כל ישראל ויספדו לו ויקברוהו בביתו ברמה.

[שמואל א' כ"ה, א]

וישמואל מת ויספדו לו כל ישראל ויקברוהו ברמה ובעירו¹.

[שמואל א' כ"ח, ג]

כפילות זו נראית מיותרת - מדוע מוזכרת מיתתו של שמואל פעמיים בשני זמנים שונים?

ניתן לומר, כי בפעם הראשונה מדובר בזמן מותו של שמואל, ובפעם השנייה מוזכרת מיתתו כהקדמה להמשך². להלן שתי אפשרויות לבאר את הכפילות כהקדמה³:

1. כל הפנייה לפרק ופסוק ללא ציון של שם הספר, היא לספר שמואל א'.